

Fe(i)delm, and real fili Liadaine. The character of Mary Stuart's poetry is analysed, as well as her pattern of governing. Her connection with the Celts is given; however, historical fact shows that the queen had Romance origins, rather than Scottish ones. One of the arguments for this thesis is the first Ukrainian translation of her sonnet (by Lesya Ukrainka, who, like others, knew about Mary of Scotland only through French sources). The article has theoretical and practical value.

Key words: translation, poet, female leader, Elizabeth I of England, Mary Stuart, Gormlaith.

УДК 811.133.1'367

Ольга Станіслав

СИНТАКСИЧНА КОГЕЗІЯ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ ПАРАДИГМИ ЕПОХИ (НА МАТЕРІАЛІ «ПОТОКУ СВІДОМОСТІ» М. ПРУСТА)

Дослідження пропонує власний погляд на проблему синтаксичної когезійної зв'язності висловлення, тексту в сучасній французькій мові. На матеріалі фрагментів роману М. Пруста «У пошуках утраченого часу» доведено, що синтаксис потоку свідомості з його асоціативністю, хаотичністю, мисленнєвими стрибками, пограничною суб'єктивністю, розчленуванням синтаксичних структур та їх об'єднанням у суцільний «потік» водночас характеризується своєрідною когезійною зв'язністю. Спостережено, що у структурі потоку свідомості синтаксичні структури повсякчас оновлюються, набувають нових значень та форм вираження. Встановлено, що в потоці свідомості не експліцитні засоби та не імпліцитні способи когезії, що корелюють формально з частинами висловлення, відіграють ключову роль при зв'язуванні речень у цілісну структуру. Результати проведеної розвідки ствердили, що вирішальними при когезійному зв'язуванні речень у потоці свідомості є асоціативні системи образів. Обґрунтовано, що у французькій літературі «потіку свідомості» когезія перебуває на новому етапі динамічного розвитку. Аналіз матеріалу засвідчує, що синтаксична когезія в літературі модернізму (потіку свідомості зокрема) співвідноситься з такими принципами культурної парадигми, як інтуїція, алогізм, суб'єктивізм, асоціативність тощо.

Ключові слова: внутрішнє мовлення, потік свідомості, синтаксична когезія, образність, асоціативність, інтуїція.

Постановка наукової проблеми та її значення. Дослідження синтаксичної когезії (зв'язку речень у межах висловлення, тексту) представляє одне з важливих завдань сучасного мовознавства, лінгвістики тексту, комунікативного синтаксису, стилістичного аналізу або, оскільки уможливорює більш глибоке розуміння і внутрішньої структури висловлення, і тексту в цілому. Синтаксична сполучуваність – це зміст і форма всього синтаксису, відтак студіювання синтаксичних способів зв'язування (когезії) залишається значущим науковим та практичним питанням для дослідників.

Аналіз досліджень цієї публікації. Проблеми синтаксичної зв'язності постійно перебуває у центрі уваги і вітчизняних, і зарубіжних науковців. Питанням синтаксичного зв'язку присвятили свої наукові пошуки О. Андрієвська, О. Ахманова, Л. Ведіна, В. Гак, К. Долінін, Л. Ілія, О. Реферовська, О. Рочняк, Н. Шигаревська, Ch. Bally, F. Brunot, J. Damourette, J. Dubois, A. Martinet, A. Sauvageot, A. Séchehayе, R.-L. Wagner та багато інших. Попри вагомий напружений у цій царині, інтерес учених до вивчення синтаксису, особливостей його структури, засобів вираження, семантичного та прагматичного значення, графічного і просодичного оформлення не втрачає своєї актуальності.

Мета і завдання статті. Мета нашої розвідки – з'ясувати способи вираження та функціонування когезії в синтаксичній структурі внутрішнього монологу, зокрема в «потіці свідомості», який представляє модерністський напрям французької літератури XX століття та віддзеркалює принципи антицивілізаційної культурної парадигми. На нашу думку, аналіз когезійної зв'язності в літературі «потіку свідомості» представляє особливий інтерес,

оскільки сама сутність, зміст і значення цієї художньої техніки завбачують порушення синтаксичної зв'язності у традиційному її розумінні. На матеріалі фрагментів багатотомної епопеї Марселя Пруста (Marcel Proust, 1873–1922) «У пошуках утраченого часу» («*A la recherche du temps perdu*», 1912–1922) встановимо головні засоби вираження синтаксичної когезії в літературі «потoku свідомості», їхній потенціал у текстах такого зразка й обґрунтуємо особливості використання синтаксичної когезії в контексті лінгвокультурологічних особливостей епохи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передусім, нагадаємо, що потік свідомості – це повне або майже повне невтручання автора у внутрішнє мовлення героя, безпосереднє відтворення ментального життя його свідомості. Термін був запозичений із психології і вперше трапляється в роботі американського філософа Уільяма Джеймса «Принципи психології» (1890 р.). Вчений вважав, що свідомість – це потік внутрішніх переживань, чуттєвих образів і мисленнєвих реакцій людини на навколишню дійсність, яку вона сприймає.

Техніка потоку свідомості складна і для письменника, і для читача. Першому необхідно створити ефект примхливого зчеплення свідомого та підсвідомого, раціонального й ірраціонального, реальності та вимислу, що асоціативно розвиваються. Другому потрібно відшукати в цьому складному мереживі якісь логічні опори, зв'язати їх із зовнішніми подіями, визначити відношення між ними. Читання твору перетворюється у розв'язання задачі з багатьма невідомими, де наперед знаєш, що вичерпна відповідь неможлива [1, 171].

Становлення і поширення техніки «потoku свідомості» у французькій літературі зумовлені соціальними та лінгвокультурологічними подіями, що відбувалися у Європі кінця XIX – початку XX століття. Соціальна криза, світова війна, різкий стрибок у науково-технічному розвитку європейської цивілізації призвели до руйнації багатовікової, усталеної картини світу й зародженню нового типу свідомості. Опинившись у стані соціального і ментального розпаду, людина XX століття занурюється всередину себе, апелює до свого підсвідомого з метою віднайти універсальні відповіді на глобальні питання сенсу життя.

Кардинальні зміни в картині світу початку XX століття вимагали перегляду класичних, традиційних поглядів стосовно буття, людської сутності, її внутрішнього світу, психічної організації та місця в суспільстві. Дослідження проблем свідомості У. Джеймса, А. Бергсона, відкриття підсвідомого у структурі психіки З. Фройдом, архетипів К. Г. Юнгом змінюють узвичаєний образ дійсності й психологічну уяву про людину. В літературі техніка «потoku свідомості» стала тим самим художнім прийомом, який повністю відповідав основним світоглядним орієнтирам письменника початку минулого століття. Принципи організації та структурування тексту «потoku свідомості» збігалися з механізмами породження і функціонування мислення.

На семантичному рівні характерними рисами художньої техніки «потoku свідомості» виступають асоціативність, циклічність подій внутрішнього життя героїв, концентрація на конфліктних опозиціях у психіці, ірраціональність, образність, чуттєвість, глибинні психологічні переживання, специфічне зображення простору й часу тощо. На синтаксичному рівні типовими виявляються відсутність логіки в побудові речень, нелінійність висловлення, синтаксична незв'язність та послаблення просторово-часових, причинно-наслідкових зв'язків тощо. За структурою, цьому виду внутрішнього мовлення притаманні також використання синтаксично надмірних, наддовгих конструкцій; поєднання в одному комплексі різноманітних синтаксичних і семантичних зв'язків; недискретність цього виду внутрішнього мовлення; обірваність синтаксису, еліптичність, своєрідна ритміка наративу й т. п.

Роман «У пошуках утраченого часу» – безперервний плин спогадів, відчуттів, суджень, вражень від пережитого головного героя твору – Марселя. Цей образ має автобіографічну основу, а тому не випадково, що його ім'я збігається з іменем автора. У центрі уваги М. Пруста – суб'єктивне сприйняття світу героя, його індивідуальна свідомість як потік ірраціональних і незв'язних уривків думок, настроїв, що заволодівають психікою людини

незалежно від її волі. Як наслідок, події в творі розгортаються не за логічними зв'язками й закономірностями (як у реалістичній літературі), а в міру того, як вони виникають у пам'яті, потоці свідомості героя. Шляхом прямого, ніби застенографованого відображення потоку свідомості, М. Пруст намагається показати найскладніші, найсуперечливіші стани людської психіки.

Такі властивості прустівської прози відобразились, передусім, на новому ставленні автора до романного часу та на загальній стилістиці твору. У М. Пруста, час – не астрономічний, не хронологічний і навіть не історичний; письменник уводить у літературу поняття «психологічного часу» – часу пам'яті, коли одні часові відрізки займають багато місця, цілі періоди життя, а інші – зникають, безслідно стираються назавжди; час як синтез минулого і теперішнього. На думку деяких літературознавців, М. Пруст – письменник, який встановлює, відроджує своє минуле, тому що для нього минуле – ідеал. Проте це не зовсім так: автор звертається до спогадів, до минулого не з метою відновити пережиті факти, події, а щоб пізнати, проаналізувати, встановити психологічну основу, віднайти внутрішній зв'язок між ними. Для прикладу розглянемо такий уривок:

Et bientôt, machinalement, accablé par la morne journée et la perspective d'un triste lendemain, je portais à mes lèvres une cuillerée du thé où j'avais laissé s'amollir un morceau de madeleine (1). Mais à l'instant même où la gorgée mêlée des miettes du gâteau toucha mon palais, je tressaillis, attentif à ce qui se passait d'extraordinaire en moi (2). Un plaisir délicieux m'avait envahi, isolé, sans la notion de sa cause... (3). J'avais cessé de me sentir médiocre, contingent, mortel (4). D'où avait pu me venir cette puissante joie ?.. (5). Je pose la tasse et me tourne vers mon esprit (6). C'est à lui de trouver la vérité... (7) [3].

Головний персонаж твору Марсель, який промерз, у поганому настрої і хворобливому стані приймає з рук матері чашку чаю з тістечком «мадлен». Раптом на нього набігає хвиля спогадів. Він згадує, як щонеділі в місті Комбре тітка Ліонія пригощала його таким самим печивом, зволоживши шматочки в чаї або настоянці липового кольору. Спочатку вигляд «маленької мадлен» не викликав ніяких згадок у Марселя, аж поки він не підніс її до рота ([...] *je tressaillis, attentif à ce qui se passait d'extraordinaire en moi. Un plaisir délicieux m'avait envahi, isolé, sans la notion de sa cause...*). Пам'ять виявилася основною, єдиною силою, яка «включила» потік свідомості, творче мислення, уяву, спогади, давно забуті відчуття.

Аналізований фрагмент представляє когезійно зв'язане висловлення. Розгляд матеріалу показав, що синтаксична тканина потоку свідомості – це безпосереднє вираження пасивного, аморфного внутрішнього стану героя. З погляду композиційно-структурного вираження синтаксичної когезії, спостерігаємо ланцюгову зв'язність першого і другого речень за допомогою сполучника (*Mais*). Крім того, композиційно перше речення представляє собою зачин, вказує на тему висловлення, слугує його змістовим центром. Наступні речення – 3, 4, 5, 6, 7 – сполучені паралельним типом зв'язку, об'єднані спільною темою, одним емоційним, модальним фоном; останнє речення – кінець висловлення, завершення думки. Важливе значення для оформлення когезійної зв'язності відіграють такі стилістичні засоби, як: епітети (*la morne journée, un plaisir délicieux, Marcel – médiocre, contingent, mortel, la puissante joie*), стилістичні синоніми (*un morceau de madeleine – des miettes du gâteau, un plaisir délicieux – la puissante joie*), персоніфікація (*C'est à lui (mon esprit) de trouver la vérité*), риторичне запитання (*D'où avait pu me venir cette puissante joie ?..*), використання лексико-семантичних засобів, зокрема, лексем на позначення абстрактних понять, емоцій (*la joie, le plaisir, la vérité, l'esprit*) тощо.

Однак, у потоці свідомості не експліцитні засоби і не імпліцитні способи когезії, що корелюють формально з частинами висловлення, відіграють ключову роль при зв'язуванні речень у цілісну структуру. Розбір матеріалу засвідчує, що вирішальними при зв'язуванні речень у потоці свідомості є асоціативні образи, викликані зовнішніми реаліями. Встановлено, що ці реалії, як правило, передають свідомості сенсорні, тактильні, візуальні, акустичні,

смакові переживання. В аналізованому уривку, смакові якості тістечка й чаю зумовили наплив невідомої радості, причини виникнення якої неможливо логічно пояснити. Герой звертається до свого розуму (свідомого, раціонального) й не знаходить відповіді (*J'avais cessé de me sentir médiocre, contingent, mortel. D'où avait pu me venir cette puissante joie ?.. Je pose la tasse et me tourne vers mon esprit. C'est à lui de trouver la vérité...*).

М. Пруст одним із перших помітив, що людині властиве не лише логічне, але й асоціативне мислення – невмотивовані, довільні стрибки з однієї думки на іншу, з одного предмета на інший; творення образів, що виникають у підсвідомості на основі забутого минулого, звуків, запахів, відчуттів тощо. У цьому разі відчуття втіхи, щастя асоціативно пов'язані зі спогадами дитинства, коли все просто, легко й солодко. Аналогічні асоціації спостерігаємо під час опису стуку виделки, запаху придорожньої трави, дерев, назви книги, сну й т. п.

У зв'язку з цим, варто вказати на таку важливу особливість потоку свідомості М. Пруста в романі «У пошуках утраченого часу», як посилена увага до різного роду деталей, дрібниць, малозначущих речей, що видаються несуттєвими на перший погляд. Проте саме через них М. Пруст стверджує, що не розум, а пам'ять (інтуїція), підсвідоме дають найбільш глибокі, сталі істини; саме вони справжні, реальні, такі, які є раз і назавжди даними («telles quelles»). Вони ніби перебувають «у живому вигляді» й пам'ять тримається за них, отримує враження від них.

Створюючи текст на основі аналізу, інтерпретації спогадів, спонтанних спалахів пам'яті, імпульсів, що активують підсвідомі процеси особистості й творять її персональний образ світу, відзначаємо ослаблення когезійної зв'язності тексту синтагматичного типу синтаксису. Когезійна зв'язність у літературі «потoku свідомості» представляє актуалізуючий синтаксис та співвідноситься з такими культурологічними принципами, як алогізм, суб'єктивізм, асоціативність.

У цьому контексті слухна заувага М. Мамардашвілі, який назвав синтаксис М. Пруста «живим» [2, 192]. У синтаксисі письменника немає нічого продуманого; мовлення народжується разом із думками, почуттями; висловлення розвивається як потік, що обростає порівняннями, метафорами, асоціаціями. Кожна окрема фраза як примхлива лінія: ніколи не можна передбачити коли і чим закінчиться. Наприклад:

Un homme qui dort tient en cercle autour de lui le fil des heures, l'ordre des années et des mondes (1). Il les consulte d'instinct en s'éveillant, et y lit en une seconde le point de la terre qu'il occupe, le temps qui s'est écoulé jusqu'à son réveil ; mais leurs rangs peuvent se mêler, se rompre (2). Que vers le matin après quelque insomnie, le sommeil le prenne en train de lire, dans une posture trop différente de celle où il dort habituellement, il suffit de son bras soulevé pour arrêter et faire reculer le soleil, et à la première minute de son réveil, il ne saura plus l'heure, il estimera qu'il vient à peine de se coucher (3). Que s'il s'assoupit dans une position encore plus déplacée et divergente, par exemple après dîner assis dans un fauteuil, alors le bouleversement sera complet dans les mondes désorbités, le fauteuil magique le fera voyager à toute vitesse dans le temps et dans l'espace, et au moment d'ouvrir les paupières, il se croira couché quelques mois plus tôt dans une autre contrée (4). Mais il suffisait que, dans mon lit même, mon sommeil fût profond et détendît entièrement mon esprit ; alors celui-ci lâchait le plan du lieu où je m'étais endormi, et quand je m'éveillais au milieu de la nuit, comme j'ignorais où je me trouvais, je ne savais même pas au premier instant qui j'étais ; j'avais seulement dans sa simplicité première le sentiment de l'existence comme il peut frémir au fond d'un animal ; j'étais plus dénué que l'homme des cavernes ; mais alors le souvenir – non encore du lieu où j'étais, mais de quelques-uns de ceux que j'avais habités et où j'aurais pu être – venait à moi comme un secours d'en haut pour me tirer du néant d'où je n'aurais pu sortir tout seul ; je passais en une seconde par-dessus des siècles de civilisation, et l'image confusément entrevue de lampes à pétrole, puis de chemises à col rabattu, recomposait peu à peu les traits originaux de mon moi (5) [3, 10–11].

Представлений уривок – роздуми героя про сон, про те, які відчуття переживає людина, раптом прокинувшись посеред ночі, або на світанні, чи вдень після обіду. Спостерігаємо, як сюжет відходить на задній план; для письменника-імпресіоніста важливо відобразити не розвиток подій, а передати враження, спогади, емоції, що виникають за асоціативним принципом. У літературі «потoku свідомості» когезійна зв'язність відбувається шляхом поєднання окремих, іноді несумісних, асоціативних рядів, образів, що фіксують різні фрагменти дійсності та емоційного стану людини. Наразі використання лексики однієї тематичної групи (*dormir, s'éveiller, s'endormir, l'insomnie, le sommeil, le réveil, se coucher*), метафор (*un homme qui dort tient en cercle autour de lui le fil des heures; le bras soulevé pour arrêter et faire reculer le soleil*), порівнянь (*le sentiment de l'existence comme il peut frémir au fond d'un animal; j'étais plus dénué que l'homme des cavernes*), персоніфікації (*le fauteuil magique fera voyager à toute vitesse dans le temps et dans l'espace*), гіпербол (*je passais en une seconde par-dessus des siècles de civilisation*), анафоричного повтору між третім і четвертим реченнями (*Que... Que...*) й інших експліцитних та, найперше, імпліцитних засобів уможливають когезійну зв'язність висловлення. Отже, треба визнати, що навіть в ослабленій позиції когезія творить індивідуальну картину світу та вбезпечує цілісність художнього тексту.

Окремо вкажемо на такий спосіб когезійної зв'язності висловлення, як повтор, що відіграє важливе значення у структурі потоку свідомості. Результати аналізу показали, що при повторі слів однієї тематичної групи (*dormir* – 2 рази, *s'éveiller* – 2 рази, *le sommeil* – 2 рази, *le réveil* – 2 рази, *se coucher* – 2 рази,) в одному висловленні посилюється загальна афективність висловлення, більш виразними постають образи, стимулюється асоціативне мислення. Функцію повтору (слова просодичних елементів, стилістичних фігур, синтаксичних конструкцій) при когезійному зв'язуванні частин висловлення можна порівняти з повтором у музичному творі, де він відіграє роль незмінного об'єднувального елемента загальної композиції твору.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, синтаксис потоку свідомості з його асоціативністю, хаотичністю, мисленнєвими стрибками, пограничною суб'єктивністю, розчленуванням синтаксичних структур та їх об'єднанням у суцільний «потік» водночас характеризується своєрідною когезійною зв'язністю. У висловленнях такого зразка синтаксична зв'язність (когезія) вирізняється відсутністю зовнішньої логіки в побудові речень, особливою ритмікою оповіді.

Дослідження показало, що арсенал експліцитних засобів вираження когезійної зв'язності значно зменшується, синтаксичні зв'язки значно слабшають. Когезійна зв'язність відбувається здебільшого за допомогою асоціативної системи образів, лексико-семантичних мовних засобів (тематичних груп, засобів кореференції), повторів, що імітують потік свідомості й створюють цілісну текстову тканину.

Аналіз уривків ствердив, що у французькій літературі «потoku свідомості» когезія перебуває на новому рівні динаміки, в ослабленій позиції та співвідноситься з такими принципами антицивілізаційної культурної парадигми, як алогізм, суб'єктивізм, асоціативність. Нагадаємо, що на цю світоглядну парадигму літератури, мистецтва модернізму в цілому мали посутній вплив ірраціональні ідеї, що визнавали чисту інтуїцію як спосіб пізнання, яка уможливлювала проникнення в глибини підсвідомості й спостереження за потоком свідомості.

Крім того, 20–30-ті роки ХХ століття відзначилися, з одного боку, загальнодоступністю засобів масової комунікації (телефон, радіо, кінематограф, громадський транспорт і т. п.), з іншого – зростанням у світогляді людини тенденції до відчуження, самотності, відірваності від традицій багатовікових уявлень про світ. Занурення в суб'єктивний світ фантазій, образів, переживань, спогадів і вражень створюють нову реальність, індивідуальну картину світу. Можна стверджувати, що когезія в літературі «потoku свідомості», продовжуючи свій динамічний розвиток, набуває нових якісних характеристик.

Наступним кроком дослідження може стати розгляд особливостей синтаксичної когезійної зв'язності в інших структурних складниках прозових творів, зокрема, в оповіді, діалозі тощо, в драматургічних тестах, поезії. Перспективи подальших розвідок убачаємо також у ґрунтовному аналізі когезійної зв'язності у французькій літературі екзистенціалізму, імпресіонізму, сюрреалізму і т. п., в індивідуальному стилі окремих авторів.

Джерела та література

1. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту / В. А. Кухаренко. – Вінниця : Нова кн., 2004. – 261 с.
2. Мамардашвили М. Как я понимаю философию / Мераб Мамардашвили. – М. : Прогресс ; Культура, 1995. – 415 с.
3. Proust M. À la recherche du temps perdu. Du côté de chez Swann : en 15 volumes / Marcel Proust. – Paris : Éditions Gallimard, 1946–1947. – 370 p.

References

1. Kukhareenko, Valeriia, 2004. *Interpretatsiia Tekstu*. Vinnytsia: Nova knyha.
2. Mamardashvili, Merab, 2005. *Kak Ya Ponimaiu Filosofiui*. Moskva: Progress; Kultura.
3. Proust, Marcel, 1946–1947. *À la recherche du temps perdu. Du côté de chez Swann*. Paris: Éditions Gallimard.

Станислав Ольга. Синтаксическая когезия как отображение культурной парадигмы эпохи (на материале «потока сознания» М. Пруста). Данное исследование предлагает точку зрения на проблему синтаксической когезийной связности высказывания, текста в современном французском языке. На материале фрагментов романа М. Пруста «В поисках утерянного времени» доказано, что синтаксис потока сознания с его ассоциативностью, хаотичностью, мыслительными скачками, крайней субъективностью, расчленением синтаксических структур и их объединением в общий «поток» одновременно, характеризуется своеобразной когезийной связностью. Замечено, что в структуре потока сознания, синтаксические структуры постоянно обновляются, приобретают новые значения и формы выражения. Установлено, что в потоке сознания не эксплицитные средства и не имплицитные способы когезии, что коррелируют формально с частями высказывания, играют ключевую роль при связывании предложений в целостную структуру. Результаты проведенного исследования определили, что основополагающими при когезийном связывании предложений в потоке сознания выступают ассоциативные системы образов. Аргументировано, что во французской литературе «потока сознания» когезия находится на новой ступени своего динамического развития. Анализ материала свидетельствует, что синтаксическая когезия в литературе модернизма (потока сознания, в частности) соотносится с такими принципами культурной парадигмы, как интуиция, алогизм, субъективизм, ассоциативность и т. п.

Ключевые слова: внутренняя речь, поток сознания, синтаксическая когезия, образность, ассоциативность, интуиция.

Stanislav Olga. The Syntactic Cohesion as a Reflection of Cultural Epoch Paradigm (Based on M. Prust's "Stream of Consciousness"). The research offers the point of view on the problem of syntactic cohesive connectedness of expression of the text in modern French language. On the material of fragments of M. Proust's novel "In Search of Lost Time" the author of the article argues that the syntax of the stream of consciousness of its associativity, chaotic, mental leaps, border subjectivity dismemberment syntactic structures and their associations in a continuous "stream" at the same time, characterized by an original cohesive connectedness. It is noticed, that in the structure of stream of consciousness, syntactic structures renovate constantly, acquire new values and forms of expression. It was established that in stream of consciousness means there are no explicit and no implicit methods of cohesion that correlate formally with parts of expression play a key role at binding of sentences in an integral structure. The results of exploration argued that decisive at the cohesive binding of sentences are the associative systems of characters in the stream of consciousness. Reasonably, that in French literature the stream of consciousness cohesion is on the new stage of its dynamic development. The analysis of the material shows that a syntactic cohesion in literature of modernism (stream of consciousness, in particular) is correlated with such principles of cultural paradigm, as intuition, allogism, subjectivity, associativity and others like that.

Key words: internal speech, stream of consciousness, syntactic cohesion, imagery, associativity, intuition.